

Eckhart Ferenc* **(1885-1957)**

„...mert a természet úgy rendezte be, hogy azok, akik soha senkinek nem tudnak hasznára lenni azzal, hogy tanulmányaikat közöljék, leginkább szokták mások munkáját és törekvését leszólítani és kárhóztatni, bármily hasznosak és üdvösek legyenek is azok. " (Koller Ferencnek, a Nagyszombati Egyetem tanárának 1699-es magyar perjogi munkájából)

1. Eckhart Ferenc az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar tanáraként, mint a Magyar Állam- és Jogi Történet Tanszék vezetője fejezte be életét 1957-ben. Bár a jogi kar tanára volt, jogi diplomával nem, csak történészivel rendelkezett, s alapvetően a történészi szemlélet volt jellemzője egész munkásságának. Fő érdeme, hogy a század közepén történészként sikerült megújítania a hazai jogtörténet tudományát, s tanítványai, illetve követői között nem kisebb személyeket emlegetnek, mint Bónis György, Degré Alajos, vagy a korán elhunyt Nagy István. Ha az ismeretes történeti események és elhatalmasodó betegsége közbe nem lépnek, méltán mondhatnánk róla, hogy a magyar jogtörténet nagy iskolateremtője. Torzóban maradt munkássága viszont máig olyan, hogy arra lehetetlen nem figyelni, illetve eredményeit és következtetéseit ma sem lehet megkerülni.

Különösen A bécsi udvar gazdaságpolitikája (1922), A szentkorona-eszme története (1941), valamint Magyar alkotmány- és jogtörténet (1946) című munkái azok, amiket napjainkban is használunk az oktatás során. Legfőképpen a két első műve hívta fel a figyelmet Eckhart tudományos munkásságára, sőt közülük a második, a Szentkoronatan a parlamenti padsorokig elható vitát is kavart. Mindezek jól jelzik szerzőjük ellentmondásra hajlamos egyéniségét, s az új eredményeket bátran vállaló, ellenérveit – a kari hagyomány szerint – szarkasztikus humorba foglaló, éppen ezért imponálóan vitakozó tudós elmét.¹

Megjegyezzük, hogy a történészként jogtörténetet művelő Eckhart volt egyúttal az utolsó képviselője annak a hazai tudománytörténeti irányzatnak, amelyben éppen a sajátos magyar fejlődés, a történeti alkotmányosság következtében a jogi érvelés keretében mindig nagy szerepet kaptak a történeti bizonyítékok, illetve a jogtörténeti tények. Mondhatnánk, hogy a jog és történet nálunk szinte szimbiózisban élt. Csak ebből az aspektusból érthető az, a már a múlt században is létező köztisztviselői alkalmassági szabály, hogy a vármegyei levéltárosnak jogi ismeretekkel kellett rendelkeznie. Ha a két pálya egykönnyen át nem is járható, de együttesen művelhető, erre Eckhart munkássága a jó példa.

2. Eckhart Ferenc családi környezetéről vajmi keveset tudunk. Okmányok hiányában a hagyományra támaszkodunk. E szerint a család Arad megyei eredetű (első komolyabb munkáját is itt, Aradon publikálta).

---

* Rácz Lajos: Eckhart Ferenc (1885-1957) In: Magyar Jogtudósok (szerk.: Hamza Gábor) Budapest, 1999. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. 105-136. o.

¹ Székely Gy.: Eckhart Ferenc, az alkotmány- és jogtörténész, Jogtudományi Közlöny 1986, 315.

Korán nagy ívet futott be tudományos életünkben. Már 1919-től, harmincnégy éves korától az Akadémia tagja. Mintegy kilenc esztendeig dolgozott a bécsi közös kamarai levéltárban, majd a Monarchia felbomlása után tíz évig működött tovább Bécsben, mint a magyar kormány megbízottja. Feladata volt a bécsi közös levéltárak anyagának szétválasztása, illetve közreműködött a közös anyagok Magyarországot érintő részének hazahozatalában. Ezt a megbízatást cserélte fel 1929-ben a budapesti egyetem jogi karán a Jogtörténeti Tanszék vezetésével, amely tanszéken elődje Timon Ákos (1925-ig), illetve Király János (1928-ig) volt.²

A bécsi évek nem maradnak hatástalanok később sem tudományos munkájára. Az ott ért tudományos impulzusoknak köszönhető, hogy igen korán kezd gazdaságtörténettel foglalkozni. A bécsi udvar gazdaságpolitikájáról írott munkája, fogyatékoságai ellenére abban a korban korszerű munkának számít. Hiszen Nyugat-Európában is még csak ekkor bontogatja szárnyát a gazdaságtörténet újszerű kutatási irányzata, gondoljunk csak H. Pirenne korszakos munkájára. Ugyanekkor pedig a monarchiában még semmilyen komolyabb gazdaságtörténeti kutatás, illetve monográfia nincs. Tehát az útjelző kövek felállításának nem kis terhét vállalta Eckhart magára.³ Másik oldalról viszont az osztrák történetírás, illetve jogtörténetírás ekkor már rendelkezett olyan pozitív többlettel, amit jól hasznosíthatott a hasonló témájú magyar anyagok kapcsán. Vargyai Gyula mutatta ki,⁴ hogy a Timon Ákos jogtörténeti irányzatával szemben 1931-ben közzétett Eckhart-féle bírálat jelentős mértékben épít a korabeli osztrák tudós, Harold Steinacker által még 1907-ben Timon ellen megfogalmazott kritikákra.⁵

Mindezeknek is köszönhető, hogy Bécsben, illetve német nyelvterületen később is figyelemmel kísérte a tudományos közvélemény Eckhart tevékenységét.⁶ Az 1957-es nehéz időkben is ott emlékeztek meg róla.⁷

3. Keveset tudunk a jogi karra kerüléséről. Kinevezése kicsit Wenzel Gusztáv megbízására emlékeztet. Wenzel tudniillik a bécsi Theresianum tanára volt, s a neoabszolu-

---

² Degré A.: Magyar jogtörténetírás a Horthy-korban, *Gazdaság és jogtudomány* 1969, 91-92.

³ A. Spiesz: Eckhart Ferenc, a gazdaságtörténész, *Jogtudományi Közlöny* 1986, 338, ahol kiemeli: „a 18. század, de a 19. század első negyede gazdasági életének más területeiről is csak akkor jelentek meg az első tanulmányok, amikor Eckhart már a második munkáját is megírta ebben a témában.”

⁴ Vargyai Gy.: Adalékok a magyar nacionalista állam- és jogtörténetírás kritikájához. Timon Ákos állam- és jogtörténetírása, *Történelmi Szemle* 1970. 452-455 és *Bírálat, kihívás és program Eckhart Ferenc programesszéjének keletkezéséhez*, *Jogtudományi Közlöny* 1986, 327—328, ahol mindkét tanulmányban megemlékezik még Félix Stoerknek 1904-ben a *Litterarisches Zentralblatt für Deutschland*ban megjelent recenziójának esetleges hatásáról.

⁵ H. Steinacker; *Über Stand und Aufgaben der ungarischen Verfassungsgeschichte*, *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 1907, 276-347 (hivatkozva Vargyai: Adalékok [4. j.], 453

⁶ Schröder—Künssberg: *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte*, Berlin 1922, 1032; Brunner-Heymann: *Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte*, Berlin 1927, 132 (hivatkozva: Eckhart F.: A magyar alkotmányfejlődés (Válasz Tomcsányi Móric és Molnár Kálmán bírálatára), *Kiny. a Magyar Jogi Szemle* 1931 májusi számából, 3²).

⁷ J. Miskolczy: Franz Eckhart (1885-1957), *Mitteilungen des Österreichischen Staats-archivs* 10 (1957) 548 (hivatkozva Révész T. M.: Az eckharti örökség és a jog történetírás mai feladatai, *Jogtudományi Közlöny* 1986, 344²²; 1. még Gy. Bónis: *Fünfundzwanzig Jahre ungarische Rechtsgeschichtsschreibung (1945-1969)* I-II, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung* 1970 és 1971; figyelmeztet rá N.-né Szegvári K.: A jogtörténet-tudomány kutatási eredményei és perspektívái a felszabadulás után [Jogtörténeti értekezések 7], Budapest 1975, 7).

tizmusban Frank Ignác hirtelen bekövetkezett halála után⁸, az Egyetem megkérdése nélkül nevezték ki Bécsben a pesti jogi karra Frank Ignác utódául a magyar magán- és perjog, valamint a bányajog tanítására. Kinevezése olyan meglepetést keltett, hogy az egyetem akkori rektora még ellenlépésekre is készült⁹. Ám utóbb Wenzel-ből a kar és az egyetem egyik legmegbecsültebb tanára lett, s közismert, hogy a *ius patrium* oktatásának betiltása után az Egyetemes Európai jogtörténet című tárgy kiötlésével nagy szolgálatokat tett – éppen a hazai jognak az Egyetemes európai jogtörténetbe burkolásával – a *ius patrium* oktatásának megmentésére.¹⁰

Eckhart, az említett Wenzelhez hasonlóan, a karra külső tényezők közbejöttével kinevezett tanár volt, akinek megbízatása a Király János után megüresedett tanszékre szintén kicsit váratlanul érte az Egyetemet. Hiszen Eckhart, ahogy említettük történész volt, így a jogi karon való tanári megbízatásában kormányzati szándékot lehet sejteni. Erről per sze a kari hagyományon túl vajmi kevés adat áll rendelkezésünkre.¹¹ Azt viszont a historiográfiai kutatások egyértelműen feltárták, hogy amikor 1931-es jogtörténeti programjának a meghirdetésével (a Hóman-féle kötetben) még a parlamentben is vitát provokált a szentkorona-tannal kapcsolatos kijelentése, az Eckhart eltávolítását sürgető igazságügy miniszterrel szemben Klebelsberg Kunó vallás és közoktatásügyi miniszter védte meg őt.¹² Holott egy ilyen kiélezett parlamenti hangulatban éppen Eckhart elmozdítása lett volna várható. (E vitában nem kisebb közjogászok kérdőjelezik meg Eckhart professzori alkalmasságát a jogtörténet tanítására – történész voltát hangoztatva –, mint Tomcsányi Móric, aki szerint Eckhart új szakmájában keres új utakat.)¹³

Ha Eckhart 1929-es professzori kinevezését az egész jogi kar viszonylatában szemléljük, akkor további adalékot szolgáltatathatunk esetleges kultuskormányzati szándékok érvényesítésére a jogi oktatásban. Ugyanis 1929. január 5-én Kmetty Károly halálával megüresedett a közjogi és közigazgatási jogi tanszék. Ezt a tanszéket azonnal nem töltötték be, hanem először átszervezték közigazgatási jogi és pénzügyi jogi tanszékké, s arra a kar Magyary Zoltán miniszteri osztálytanácsos, egyetemi magántanárt hívta meg. Magyaryt csak 1930. június 28-án nevezte ki a kormányzó egyetemi tanárrá, azaz a tan-

---

⁸ Eckhart F.: A Jog- és Államtudományi Kar története 1667-1935, Budapest 1936, 394, ahol bizonyos feljegyzésekre hivatkozik Frank öngyilkosságával kapcsolatosan. Források nyomán, Eckhart így írja le: 1849 végén hívatta őt Bécsbe Schmerling birodalmi igazságügyminiszter, hogy a magyarországi jogi ügyekkel foglalkozó bizottság tagjaként közreműködjön. Bizonyos tudósítások szerint már ezt megelőzően búskomorságba esett, s pillanatnyi elmezavarának köszönhetően következett be az a tragédia, amikor 1850. március 4-én Bécsben, az Ám Péter utcai lakásának negyedik emeletéről kiugrott; 1. még 394⁹⁻¹⁰.

⁹ Eckhart: A Jog- és Államtudományi Kar története (8. j.), 395-396.

¹⁰ Eckhart: A Jog- és Államtudományi Kar története (8. j.), 427-436. I. még Balogh J.: A jogtörténet tanítása hazánkban, Budapesti Szemle 1905. február, 166. Itt Vécsey Tamásnak Wenzel feletti emlékbeszédéből idéz: Wenzel a neoabszolutizmusban „...magyarul adott elő és hogy »úgy csoportosítja az eseményeket« és akként beszélt őseink dicső emlékééről, hogy »gyűjtő hatást idézett elő fiatal hallgatóinál« ”.

¹¹ Degré: Magyar jogtörténetírás (2. j.), 91–92, ahol Degré azt írja, hogy Szekfü Gyula, az ismert történész javaslatára forszírozta Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter Eckhart kinevezését.

¹² Kardos J.: A szentkorona-tan története 1919-1944, Budapest 1985, 165. Klebelsberg megvédve Eckhartot kijelentette: „... nézete szerint az is a szabadság korlátozása lenne, ha az igazságügy miniszter nem bírálhatná Eckhartot.” Kardos J.: Eckhart Ferenc és a szentkorona eszme, Jogtudományi Közlöny 1986, 323; I. még Degré: Magyar jogtörténetírás (2. j.), 93, aki szerint a miniszter mellett az Eckhart vita lecsillapításában még Balogh Jenő, az Akadémia főtitkára játszott fontos szerepet.

¹³ Eckhart: Válasz (5. j.), 3-4.

szék Kmetty halálától mintegy másfél éven át vacantiában volt.¹⁴ Ennyi időre nyilván a kultuskormányzatnak is szüksége lehetett, a tanszéki rendszer átgondolása végett. Erre látszik utalni az a tény is, hogy nem sokkal Magyary kinevezése után már 1932-ben megküldte a kultuszminiszter a karnak a Magyary Zoltán racionalizálási kormánybiztos által, a jogi oktatás reformjáról készített tervezetet. Ez már a karnak is sok lehetett, mert első lépésben megtagadta a javaslat tárgyalását, időszerűtlennek tartva azt. Csak miután Karafiáth Jenő kultuszminiszter újratárgyalást kért, engedett a kar a miniszternek, de igazából ekkor sem adtak pozitív választ Magyary javaslatára.¹⁵

Megjegyzendő, hogy Magyary és Eckhart között jó viszony lehetett. Mutatja ezt többek között Eckhartnak az az 1929-es különlenyomatban (a kari könyvtárban) megmaradt munkája (A Habsburg-Lotharingiai ház családi törvénye), amelynek fennmaradt példányát éppen Magyarynak dedikálta ekképpen: „Magyary Zoltánnak őszinte barátsággal E. Fery, 1929. október.”¹⁶ Tehát az eckharti ajánlás még jóval Magyarynak a karra történő meghívását megelőző időkből való. (Magyary meghívásáról először 1930 márciusában szólnak a kari ülés jegyzőkönyvei).¹⁷ Azaz ezen távoli adatokból kirajzolódni látszik egy tudatos politika a kultuskormányzat részéről, amely külső, a jogi oktatásban addig aktívan részt nem vevő, de szakmai kiválóságuknál fogva közismert tudósok bevitelével akarta a karon folyó jogi oktatást megújítani. Ennek voltak kiválasztott láncszemei: Eckhart Ferenc és Magyary Zoltán. Az már a korabeli kultuskormányzat szakmai tudását dicséri, hogy mindkét személy a hazai jogtudomány máig számon tartott nagy öregje lett. (Külön érdekessége az eddig nem vizsgált Eckhart és Magyary kapcsolatnak, hogy Eckhart első két neveltje: Meznerics Iván és Torday Lajos rövidesen Magyary köréhez kerülnek, s már a Magyary érdeklődésének megfelelően, Magyary „szárnyai alatt” de még nyilván az eckharti intuíciók alapján írják meg lényeges munkájukat: A magyar közgazgatás szervei 1867-1937).¹⁸

4. Alig múlt két éve, hogy Eckhart a pesti jogtörténeti katedrát elfoglalta 1931-ben megjelent Hóman Bálint híres kötete, amely a hazai tudományos kutatásokban a korban divatos szellemtörténeti irányzat elterjedtségét volt hivatva demonstrálni.¹⁹ E kötetben Eckhart Ferencet kérték fel a jogtörténet új irányainak bemutatására.²⁰ Eckhart programesszéje – ahogy azóta a jogtörténetírásban elnevezték – akkora vihart kavart, hogy még a parlamentben is erről vitatkoztak, nem is beszélve az újságokban, sőt a szakmai lapokban megjelent bírálatokról.²¹

Hogy ezt a nagy felháborodást megérthessük kicsit vissza kell utalnunk az időben. Elsőként azt szükséges megjegyezni, hogy az 1931 utáni un. Eckhart vita fő vonalaiban – igaz ellenkező előjellel – szinte a rekapitulálása annak a szellemi párbajnak, amely a hazai jogtörténeti oktatás tárgyában a századfordulón éppen Eckhart egyik elődje, Timon Ákos programcikke kapcsán kibontakozott. Lényegében erre a párhuzamba állításra készült Vargyai tanulmánya is Timonról, ahol világosan megmondja: „... fejtegeté-

---

¹⁴ Eckhart: A Jog- és Államtudományi Kar története (8. j.), 657.

¹⁵ Eckhart: A Jog- és Államtudományi Kar története (8. j.), 660-661.

¹⁶ Eckhart F.: A Habsburg-Lotharingiai ház családi törvénye, Budapest é.n. [1929], lelt. sz.: 15.811.

¹⁷ A Jog- és Államtudományi Kar története (8. j.), 657²⁸

¹⁸ Eckhart: Degré: Magyar jogtörténetírás (2. j.), 95¹¹⁰.

¹⁹ Hóman B. (szerk.): A magyar történetírás új útjai, Budapest 1931.

²⁰ Eckhart F.: Jog- és alkotmánytörténet, A magyar történetírás új útjai (19. j.). 267-320.

²¹ Degré: Magyar jogtörténetírás (2. j.), 93.

seinkkel szeretnénk volna hozzájárulni Eckhart Ferenc történetírásának még feladatként jelentkező értékeléséhez is. Úgy véljük, hogy a timoni iskola bírálata, így eckharti bírálata is olyan jelleggel hangzott el, amelynek értékelését minden vonatkozásban a timoni életmű elé, s nagyon elé kell rangsorolnunk.²²

Természetesen annak is komoly oka van, hogy nálunk egyáltalán a jogi oktatásról, s azon belül a jogtörténet feladatairól ilyen országos szintű viták bontakozhattak ki. Maga a kérdés több szálon is futtatható, de kettő feltétlenül kiemelendő az összetevőkből, úgymint a hazai egyetemi jogi oktatás, illetve a jogtudomány iránti korabeli társadalmi szükséglet. Mindkettő már a kezdetekkor együtt jelentkezik. Ahogy arról a jogi kar története tudósít bennünket, a Nagyszombatban alapított jogi kar, illetve az annak oktatását felügyelő esztergomi káptalan a tanítást végző jezsuita atyákkal már a kezdetekkor úgy döntött, hogy – eltérően más egyetemektől – a római jog és az egyházjog mellett a hazai jog (ius patrium, municipale) oktatására is külön megbíznak két tanárt, akik elsősorban „Magyarország szokásjogát, a Decretum generálét, melyet Tripartitumnak nevezünk’ és a törvényeket...” azaz a magyar anyagi és alaki jogot hívatottak tanítani. Mindezt oly kötelességgel, hogy: „a hazai jogot a római és egyházjoggal, amennyire lehet, összevevessék és ezekből törekedjenek annak hiányait pótolni.”²³

Az 1600-as évek többszöri botladozásai után csak a Rákóczi szabadságharcot követő idők háborúmentes világában stabilizálódik az egyetemi oktatás, de ott különös fontosságot kezd a jogi oktatás mutatni. Ezt már az is jelzi, hogy az 1715-ös országgyűlés számos elaborátumot készített. Közülük is – az utódok hivatkozásaiból tudjuk, hogy – kiemelkedik a bírósági szervezettel és a perjoggal foglalkozó anyagrész.²⁴ Ez utóbbi talán a döntő alapozás az 1723-as bírósági reformhoz. Ugyanekkor megtörténik a Helytartótanács felállítása, majd idővel a Kamara reformja és Budára költöztetése. Mindezek fokozzák a jogvégzetek iránti igényt, különösen azután, hogy Mária Terézia elrendeli az ügyvédek jogvégzettségét is. E tényezők együttese még jobban ráirányítja a figyelmet a Nagyszombatban, majd Budán resideáló egyetemre.

Kosáry Domokos figyelmezteti fentiekre a művelődéstörténet oldaláról. Két tény is kiemel. Egyrészt, hogy a XVIII. század felvilágosodástól eltelt eszmevilágában megváltozik a tudományok sorrendje. A lehanyatló középkori világképpel együtt az egyház és a teológia tudománya háttérbe szorul,²⁵ s helyükre jobb híján a jogtudomány kerül. Másrészről szintén ő jelzi, hogy a korabeli jogi oktatás itthon nem lehetett teljesen tökéletes. A protestánsoknak ugyanekkor nem lévén hazai egyetemük csak főiskoláik: az ottani alapozó jogi stúdiumok után diákjaikat a nyugati protestáns egyetemekre küldik graduálni. Így képzettségük viszont a nagyszombati egyetemet végzett hazaiakéval szemben közismerten jobb lehetett. Bizonyítja ezt, hogy ebben az időben számos neves buzgó katolikus főúr protestáns jogászt alkalmazott uradalmában.²⁶

Akár ezek a tények, akár a jogászok politikai fontosságának növekedése – az állami adminisztrációban oda vezetnek el, hogy az uralkodó felfigyel a hazai jogi oktatás hely-

---

²² Vargyai: Adalékok (4. j.), 479.

²³ Eckhart: A Jog- és Államtudományi Kar története (8. j.), 4-6. Az utóbbin jegyzi meg Eckhart, hogy ez időben a bécsi egyetemen is csak négy jogtanár volt, akik mindössze a római jogot és az egyházjogot adták elő.

²⁴ Horváth M.: Magyarország történelme, VII, Budapest 1873, 95-96.

²⁵ Kosáry D.: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon, Budapest 1996, 137-138. 593.

²⁶ Kosáry: Művelődés (25. j.), 158.

zetére, s hosszas kísérletezés után állami felügyelet alá vonja a magánalapítású, s addig csak az esztergomi káptalan által felügyelt magyar egyetemi jogi oktatást.²⁷ Ez az állami akció még inkább megteremti a hazai jogtudomány művelésének és a politikának a sajátos szimbiózisát.

Erre az időre nagyon világosan két nagy irány bontakozott ki a hazai jogtudomány, közelebbről az alkotmánytörténet területén is, szoros kapcsolatban a történettudománnyal. Az egyik a későbarokkos, nemesi szemlélet, amely az elbukott legutóbbi szabadságharc, a „Rákóczi motusa” ellenére is a kurucos hagyományok továbbélésében, illetve a nemzeti ellenállásban látta a hazai alkotmányosság fő érdemét. A nemrég eltörölt ellenállási jog ellenére annak a történeti valós időkbe messze előrenyúló, már az ősmagyaroknál meglévő eredetet tulajdonított, s a királyi jogok még további korlátozásában látta a fő célkitűzést. Jellemző, hogy az erősen katolikus és udvari érzelmű Nagyszombati Egyetemen, amikor először tesznek kísérletet a közjog taníttatására és emiatt új tankönyvet is íratnak, a kiszemelt szerző Petrovics József a kormányzatszervek nem kis meglepetésére olyan művet készít, amely a királyválasztást már Szent István idejében létező közjogi gyakorlatnak tekintette.²⁸

Létezett ugyanakkor egy másik irányzat is, amely már a modern elvek – így a természetjog – alapján, esetleg a szerződéses államkonceptiót elfogadva, de abból a korlátlan uralkodói hatalmat dedukálva, a királyi hatalom alkotmányjogi korlátlanóságát állította. Számosan találhatók II. József kormányzati rendszerében ilyen felfogású személyek, akiknek egyik az uralkodótól kiszabott fő feladata volt annak kimunkálása, hogyan gyakorolhatja a király hatalmát a rendek bevonása nélkül. Az előbb említett tankönyvírási akció is eredetileg ezt a célt szolgálta volna.²⁹

Végeredményében a viták két nagy kérdéskör körül csoportosultak. Egyrészt az egyetemi oktatás megújítása és az utoljára hagyott jogi kari reform keretében kell e, illetve hogyan illeszthető be az Európa szerte terjedő új jogág, a közjognak az oktatása; másrészt a hagyományos kánonjogi állásponttal szemben miként lehet és kell modernizálni az egyházjog oktatását is. Tulajdonképpen mindkét kérdés, ugyan közös célra visszavezethető, komoly államkormányzati vitákat takart. Az első kérdés a magyar viszonyok között nem kis nehézséget okozott. Ahogy azt Festetich Pál kamarai tanácsos már 1769-es híres álláspontjában kifejtette: nem szabad a magyarországi egyetemen bevezetni a közjogot, mert annak tanítása óhatatlanul a magyar rendi álláspont egyetemi tudományos megerősítésével járhat.³⁰

Aminthogy a többszöri próbálkozás után is emiatt valójában csak a bécsi természetjogot fogják sokáig tanítani. A másik kérdés viszont a kormányzat egy fontos részjogosítványának, az egyház feletti felügyeletnek a kérdésére reflektált, azaz a birodalomban ekkor már létező Staatskirchenrecht-nek a hazai kidolgozását indukálta. Elegendő itt Kollár Ádámnak Mária Terézia alatti tevékenységére utalni.

---

²⁷ Kosáry: Művelődés (25. j.), 511.

²⁸ Eckhart: A Jog- és Államtudományi Kar története (8. j.), 150-154.

²⁹ Eckhart: A Jog- és Államtudományi Kar története (8. j.), 150-151.

³⁰ Eckhart: A Jog- és Államtudományi Kar története (8. j.), 60—61: „Nem lenne könnyű a közjogban az udvar gondolkozását és 'a nemzeti ízlést úgy megegyeztetni egymással, hogy azt a törvények alapján sikerrel meg ne lehessen támadni', mivel a különböző királyok alatt különböző volt az alkotmány ... úgy hogy még hosszú időbe fog kerülni, hogy a monarchikus elvnek megfelelő közjogot bevezessék.”

A további részletektől most eltekintve, a XVIII. század második felében a jogi oktatásba történt kormányzati beavatkozás két lényeges, a későbbiekre is messzemenően kiható eredménnyel járt. Továbbra is megerősítette az aktuális kormányzat és a jogtanítás összefonódását, s így nagymértékben akadályozta a tudományosan objektív vizsgálódásokat. Másrészt, különösen az egyházjog, de más alkotmányjogi témák keretében a hatalom álláspontjának erősítése érdekében, utalva – alkotmány híján – a magyar alkotmánytörténet eredményeire, túlzott fontosságot tulajdonított a jogtörténeti hivatkozásoknak egyes jogi kérdések eldöntésében. Mindezt mi sem bizonyítja jobban, mint II. Józsefnek a bécsi egyetemi reform keretében adott új tankönyvírási megbízatása. Ez azt jelentette volna, hogy Bécsben is bevezetik a magyar közjog és a magyar alkotmánytörténet tanítását.³¹ Ezzel a kormányzati döntéssel szintén azt a nézetet támogatták, amely hosszú ideig szinte abszolútizálta az alkotmányos kérdéseknek jogtörténeti indokolását, ezzel tudományosan irreális szerephez juttatva az alkotmánytörténetet.

Mind a két jogtudományi álláspont, így a rendi államkormányzatot éltető, illetve az új eredmények alapján megkonstruált modernizálódó közjogi felfogás folyamatosan jelen volt az elmúlt kétszáz év magyar alkotmány történetében. Kiemelkedő szerephez akkor jut e két ellentétes tábor, amikor politikailag kiélezett kormányzati helyzet következik be. Így történt ez 1849-et követően is. Már 1849-ben lépéseket tesz az osztrák kormányzat a hazai jogi viszonyok átrendezésére. Ezt a jogi oktatás sem kerülhette el. Leó Thun birodalmi kultuszminiszter intenzíven beavatkozik a pesti jogi kari oktatásba. Már említettük Wenzel Gusztáv gyors kinevezését. Majd ezt követi a hazai jog helyett a birodalmi jog tanításának bevezetése.³²

Külön érdekessége Leó Thun kultuskormányzati tevékenységének a magyar egyetemen az egyetemes jogtörténet tanításának az engedélyezése. A források szerint 1861. július 10-én tett javaslatot Wenzel Gusztáv és Pauler Tivadar, hogy az addigi tárgy, a német birodalmi jog helyett „általános európai jogtörténetet” adhassanak elő. (Később nevezik el a tárgyat „egyetemes európai jogtörténet”-nek.) Röviddel a Kiegyezés után 1871-ben szervezett a kultuskormányzat önálló „magyar jogtörténet” tárgyat, illetve tanszéket is. Abban a korban ezt két kiemelkedő tanár adhatta elő: Wenzel Gusztáv és Hajnik Imre. Korabeli források szerint félévenként váltakozva tanítottak egyetemes jogtörténetet, kitekintéssel a magyar jogtörténetre, illetve magyar alkotmány és jogtörténetre, s mellette külön speciális kollégiumokban annak jogági jogtörténetét. Mindezen oktatási rendszer 1891-ig Timon Ákos kinevezéséig állt fenn.³³

Megjegyzendő, hogy amikor e reformok bekövetkeznek a német nyelvterületek egyetemein már komoly modernizáció megy végbe. Ennek bizonyos lecsapódásai érezhetőek a pesti egyetemen is. Ám ennél fontosabb, hogy ekkorra Európában a történettudomány területén kivirágzik a pozitívizmus. A Comte-tal induló pozitívizmus egyik fő tétele – a pozitívnek a reálissal való azonosítása mellett – a korszerűség fogalmának bevezetése. A korszerűséget pedig, a szakirodalom szerint, háromféleképpen határozták meg, úgy-

---

³¹ Eckhart: A Jog- és Államtudományi Kar története (8. j.), 156. Lakics György kapott megbízást magyar közjog írására, míg Pray György magyar államtörténetre. Eckhart megjegyzi, hogy a tanulmányi rendből törölni akarták a kormányzat számára ekkor nem szimpatikus egyházjogot. II. József halála megakadályozta a tervek valóra váltását.

³² Eckhart: A Jog- és Államtudományi Kar története (8. j.), 420-425; Balogh: A jogtörténet tanítása hazánkban (10. j.), 166.

³³ Balogh: A jogtörténet tanítása hazánkban (10. j.), 167.

mint a történelem oldaláról, megismerési módszerét tekintve, illetve a tudományos rendszerben elfoglalt helyet illetően.³⁴

Anélkül, hogy itt a comte-i pozitivizmus részleteit, illetve terjedését a tudományosságban taglalnánk, felhívjuk a figyelmet, hogy a természettudományok oldaláról induló irányzat a társadalmi események vizsgálatánál, nemcsak a folyamatot magát tételezi fel törések (így forradalmak) nélkül, hanem nagy teret szentel a folyamatok történeti síkon való vizsgálatának. Leegyszerűsítve, a társadalomtudományokban ezen nézet elterjedésétől számítható az az oktatási szemlélet, amely a középkori hagyományokra visszanyúló filozófiai alapvetés mellett a történeti ismereteket helyezi a felsőbb tanulmányok kezdetére, mint az adott tudomány objektív megalapozásának szükségszerű lehetőségét. Tehát az osztrák kultuskormányzat intézkedései mögött az új szellemi irányzat térhódítását is látnunk kell, amely bizonyos értelemben nálunk is modern módon kívánta újrendezni a jogi oktatás hazai rendszerét. Felismerésük helyességét mutatja, hogy a Kiegyezés után, immáron magyar kultusztárca – amelynek tagjai hasonlóan a pozitivizmus irányzatától áthatottak – folytatja az osztrák kezdeményezést, s ahogy említettük önálló hazai alkotmány és jogtörténet tanszéket alapítanak a pesti egyetemen. Viszont az kötelező fő-kollégiummá, s ily módon alapvizsga tárgyáá csak 1892-ben lép elő (források szerint Timon Ákosnak köszönhetően).³⁵

A múlt század második felében a hazai tudományosságban, így a történettudományban is, nemcsak a modern pozitivizmus van jelen, hanem a romantikus nemesi gyökerekből táplálkozó nacionalizmus is. A történeti historiográfia szerint furcsa módon a századfordulóra, éppen a millennium szellemében egyre inkább az utóbbi kezd látványosabbá válni, s az addig eléggé széles sodrú pozitivizmus háttérbe szorulni.³⁶ Ez a tendencia óhatatlanul hatással volt a jogtörténet friss egyetemi tudományára is. Ott persze mindaddig, míg az európai látókörű nagy öregek – Wenzel és Hajnik – élnek nehezebben juthatnak előtérbe illetén konzervatív eszmék.

5. A hazai historiográfia elsősorban Timon Ákos egyetemi megjelenéséhez köti a romantikus nacionalista irányzatnak a jogtörténet tudományban való manifesztálódását. Különös fontossága majd ennek végső kicsengésében lesz. A munkásságáról, illetve a róla alkotott Vargyai-féle kritika szerint Timon mindig saját álláspontjához rakta sorba a történeti érveket, azok objektív jelentésétől függetlenül.

Feltétlenül ki kell emelnünk a megerősödő jogtörténeti oktatás, illetve tudományos munkálatok egyik lényeges specifikumát. Hiszen a hazai alkotmánytörténetben az egyházjog végig hangsúlyozott szerepet tölt be, s itt elsősorban a Staatskirchenrecht kérdéseiről,

---

³⁴ R. Várkonyi Á.: A pozitivisták történelemszemlélet a magyar történetírásban, I-II, Budapest 1973, I 49 sk.

³⁵ Balogh: A jogtörténet tanítása hazánkban (10. j.), 167; 1. még Eckhart: A Jog- és Államtudományi Kar története (8. j), 545-546, ahol Wenzel indíttatásáról megjegyzi, hogy bécsi tanárkodása idején bekerül abba a baráti társaságba, amely Hügel Kelemen a bécsi titkos levéltár igazgatója körül csoportosult. Különösen jó barátságba került itt Rössler Emillel, „aki a bécsi egyetemen akkor kezdte a jogtörténetet modern szellemben és irányban előadni. Mivel e körnek hatása alatt belátta, hogy a magyar jogtörténet forrásai csak csekély mértékben ismeretesek, tudományos munkássága elsősorban oklevelek felkutatására és közlésére irányult.” Ugyancsak Balogh, 546 idézi Sággy Gyula dékán 1879-es köszöntő beszédét, amelyet Wenzel negyvenéves tanári jubileuma alkalmából mondott: „Egy tudományszakot, t.i. az egyetemes vagy európai jogtörténetet egyenesen Te alkotád s alapítád meg. E tudományegyetemen pedig a jogtörténetnek egyáltalán és a jogtörténeti iránynak modern értelemben Te valál legelső képviselője.”

³⁶ R. Várkonyi: A pozitivisták történelemszemlélet (34. j.), I 210 sk.

tehát állam és egyház viszonyáról van szó. A kérdéskör fontosságát két dolog is kiemeli. Egyrészt a politikai liberalizmus, amely a polgári államban laicizálni törekszik egyház és állam kapcsolatát, amire természetes ellenpontként a század végén megjelenik a politikai katolicizmus. Másrészt maga a pozitívizmus is segít felszínen tartani e kérdést, hiszen a kezdetektől fogva a pozitívizmus erősen kötődik a hit problematikájához. A hazai historiográfia is jó néhány szellemes megállapítást tart számon a pozitívizmus és a hit kérdésével kapcsolatban, így: Anatole Francé: „A pozitívizmus katolicizmus Isten nélkül.” vagy Huxley véleménye: „a »comte-izmus« katolicizmus kereszténység nélkül.”³⁷ Mindez a mi témánkra konkretizálva elsősorban azt jelenti, hogy az állam és az egyház kérdésköre egészen 1945-ig az egyik fő kutatási pontja a hazai jogtörténetnek, azt szinte egyetlen jogtörténész sem kerülheti meg.

Timon katedrara kerülése idején 1891-ben a jogtörténetet még Hajnik Imre tanította, aki azt eddig Wenzel Gusztávval együtt művelte. (Historiográfiai közlés szerint Timon először az egyházjog tanszékét próbálta megszerezni, ez azonban nem sikerült. Ezután került olyan helyzetbe, hogy a Wenzel halálával megürült jogtörténeti professzorságot pályázza meg. Az egyházjoghoz egyébként egész életében hű maradt, későbbi tudományos írásainak zömét is egyházjogi témákban publikálta.³⁸) Hajnik jelenléte fékezőleg hathatott Timonra, hiszen Hajnik ekkor még javakorabeli ember volt, az Ötvenes évei elején járt. Fő műve (A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád és vegyesházi királyok alatt) 1899-ben, azaz 1902-ben bekövetkezett halála előtt három évvel jelent meg. Ám Hajnik eltávozása után röviddel Timon nekifoghatott programjának összefoglalásához, amely a Jogállam 1904-es évfolyamában jelent meg.³⁹ Alkalmat ehhez az adott, hogy Hajnik halálával felmerült a két jogtörténeti tanszagnak az egyesítése. (A kultuskormányzatnak nem állt szándékában bármelyik jogtörténet szakot megszüntetni, hanem legfeljebb a már eddig is meglévő együttes oktatást szeretne volna tökéletesíteni.⁴⁰)

Timon a tervezett egyesítés kapcsán kívánt tudományos véleményt nyilvánítani a tanítás jövőbeni lehetőségeiről. Megdöbbenő, de első lépésként mindjárt a régibb jogtörténeti tanszak, az egyetemes európai jogtörténet megszüntetését javasolja. Cikke hátralévő része tulajdonképpen ennek indokolását tartalmazza. Egyrészt hivatkozik az ezeréves magyar államiságunkra és alkotmányosságunkra, amely megköveteli a hazai jogtörténet intenzívebb művelését. Másrészt a tanított óraszám - különösen a Jogakadémiákon - amellet szól, hogy az 1874-es tanügyi szabályzat készítői a magyar jogtörténetet önálló tanszagnak fogták fel. Emellett az oktatásban a hangsúlyt a magyar jogtörténetre helyezték. Tudniillik a Jogakadémiákon az egyetemes jogtörténet tanítása csökkentett mértékben folyik a hazai jogtörténet javára (magyar első félévben 7 óra, míg egyetemes második félévben csak 5 óra). Ebből Timon azt a következtetést vonta le, hogy az egye-

---

³⁷ R. Várkonyi: A pozitívista történelemszemlélet (34. j.), I 20 sk; ugyanitt (21. oldal) történik hivatkozás Draper munkájára (Religion and science, 1875), amelyben az egyháznak a tudományos kérdésekben elfoglalt, s akkor már korszerűtlen álláspontját közli, ezért „máris istentagadónak kiáltják ki”.

³⁸ Eckhart: A Jog- és Államtudományi Kar története (8. j.), 545 és 609 feljegyzést kért és kapott egyházjogoktatásra is; míg Hajnik méltatására uo. 613. Timon egyházjogi irodalmi tevékenységének értékelését 1. Vargyai: Adalékok (A. j.), 458-467.

³⁹ Timon Á.: Az alkotmány- és jogtörténet tanítása Magyarországon, Jogállam 3 (1904) 441-455.

⁴⁰ Eckhart: A Jog- és Államtudományi Kar története (8. j.), 614.

temes jogtörténet további oktatása csak a hazai jogtörténet kárára lenne fenntartható.⁴¹ (Az egyetemen éppen fordítva volt, mert ott az első félévben felemelt óraszámokban egyetemest tanítottak, a második félévben kevesebb órában magyar jogtörténetet!) Holott minden európai állam elsősorban saját hazai jogtörténetét tanítja. Szerinte nekünk is így kell cselekednünk. Itt hivatkozik két német szerzőre (R. Sohm lipcsei és F. Stoerk greifswaldi egyetemi tanárok), akik szerint az egyetemes jogtörténet (Allgemeine Europäische Rechtsgeschichte) tanítása lehetetlen, értelmetlen és illúzió.⁴² Tehát a hazai jogtörténetet kell oktatni, s az egyetemest mint haszontalant megszüntetni – vonja le európai következtetését Timon. Hiszen az Európai jogtörténet a külföldi tudósvilág előtt a magyar jogi oktatást és jogtörténetírást „diskreditálja”.⁴³ Szélsőséges, s a hazai jogtörténetírásban azóta példa nélkül álló javaslata már csak azért is megdöbbentő, mert az utóbbi időben a hazai jogtörténeti historiográfia felhívta a figyelmet Timon iskoláztatására. E szerint Berlinben, Strassburgban, Lipcsében és Párizsban folytatott hosszabb tanulmányokat, nem kisebb jogtudósoknál, mint Mommsen és Brunner (Berlin) vagy Laband, illetve Sohm (Strassburg).⁴⁴

Timon fenti publikációja egész munkásságához képest sem terjedelmében (Jogállam 1904, 441-455) sem tartalmi érvelésében nem olyan mélységű, hogy azzal behatóbban illene foglalkozni, ha az nem váltott volna ki a korban éles szakmai reagálásokat. Meg kell jegyezni, hogy már 1902-ben megjelent Timon magyar alkotmánytörténeti tankönyve, ami később számos kiadást ért meg. A historiográfia szerint általában méltatásokat kapott a kötet, az egy Balogh Jenőt leszámítva.⁴⁵ Lehet, hogy ez is bátorítólag hathatott Timonra. A Hajnik halálával megszűnő szakmai kontroll tovább segíthette elhatározásában, amely a Jogállamban publikált koncepció megjelentetéséhez vezetett.

Fontos kiemelni, hogy Timonnal szemben a hazai jogászok közül elsőként a büntetőjogász Balogh Jenő, az Akadémia későbbi főtitkára emelt szót.⁴⁶ Fokozta a vitát, hogy Timon ellen egyes osztrák jogászok, így H. Steinacker, illetve bizonyos mértékig F. Stoerk is fellépett. Ugyanakkor a jogtörténészek között Hajnik halála után nem volt olyan szakmailag tekintélyes személy, aki bírálhatta volna álláspontját. Még feltűnőbb, hogy a korszak közjogászai – még a szakmailag komolyan számon tartott Nagy Ernő is – Timont pártolták, vagy többségük az egyetértés jegyében hallgatott. (Nagy Ernő elsősorban Timonnak a szentkorona-tannal kapcsolatos megállapításait dicsérte.⁴⁷ Hogy Nagy Ernővel kapcsolatban már a kortársaknak is voltak fenntartásaik, azt Eckhart írásából, a jogi kar történetéből tudjuk.⁴⁸ A közjogászok ilyen – a timoni irányzattal szoros szimpatizáló – álláspontja lesz a jellemző, majd az un. Eckhart vitában is.

---

⁴¹ Timon: Az alkotmány- és jogtörténet tanítása (39. j.), 446.

⁴² Timon: Az alkotmány- és jogtörténet tanítása (39. j.), 450 Rudolf Sohm hozzá írott leveléből idéz: „...die »Allgemeine Europäische Rechtsgeschichte« teile ich vollstaendig. Eine vorlesung über ein solches thema is ein »Unding«. Eine »europaeische« Rechtsgeschichte giebt es überhaupt nicht. Ebensowenig wie eine »europaeische« Volksgeschichte...” Míg Stoerk greifswaldi egyetemi tanár véleményét idézve kiemeli, hogy az egyetemes jogtörténet „Illusionslehre” (Timon, 451 j.).

⁴³ Timon: Az alkotmány- és jogtörténet tanítása (39. j.), 451.

⁴⁴ Eckhart: A Jog- és Államtudományi Kar története (8. j.), 602; Vargyai: Adalékok (4. j.) 455.

⁴⁵ Vargyai: Adalékok (4. j.), 468⁹¹.

⁴⁶ Balogh: A jogtörténet tanítása hazánkban (10. j.), 161-198.

⁴⁷ Vargyai: Adalékok (4. j.), 468.

⁴⁸ Eckhart: A Jog- és Államtudományi Kar története (8. j.), 653.

Balogh Jenőnek a Budapesti szemlében megjelent ellenvéleménye már terjedelménél fogva is figyelemreméltó, a timoni tizennégy oldallal szemben harminchét fleknyi. Ebből is látható, hogy a komoly tudósnek számító Balogh felfogta a kérdés súlyosságát, s különösen annak a jogtudományra a jövőben gyakorolható káros kihatását. Jelzi is ezt a bevezetőjében, amikor reflektál Timonnak azon – túlságosan is önérzetes – kijelentésére, hogy a jogtörténetet Magyarországon csakis az ő (mármint Timon) most publikált munkája alapján lehet sikeresen művelni. Balogh megjegyzi: „Hogy valaki »minő irányelvek, módszer és rendszer szerint« műveljen tudományosan valamely tanszakot, az nemcsak az illetőnek tudományos egyéniségétől... hanem az illető tanszaknak és segédtudományainak fejlettségétől is függ, valamint szoros összefüggésben áll a tudományos kutatásoknak folytonos haladásával.”⁴⁹ Balogh Jenő talán legélesebben Timon „ősmagyar” szemléletét kifogásolja: „Ha az ősi államszervezet korában még az alapelvekre nézve sem tudunk semmi megbízhatót, amint ezt T. úr maga őszintén bevallja, akkor miképpen ismerhetők fel azok az ebbe a korba visszanyúló gyökerek, melyekből az 'önállóbb és tökéletesebb' magyar büntetőjog és perjog kinőtt?”⁵⁰

Nem áll módunkban, hogy Balogh Jenő szellemes kritikáját részletesen tovább ismer-tessük vagy a külföldi reagálások mélységeiben elmerüljünk, hiszen megtette azt már a historiográfia, itt csak a tényeket rögzítenénk. A nagy port felvert Timon vita ellenére a timoni elképzelés győzedelmeskedik. Bár eleinte Timon oly címmel adja ki könyvét, hogy az ellenkezőket kicsit elaltassa: „Magyar alkotmány- és jogtörténet tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére.” Sőt a munkát Schiller Bódog németre is lefordítja, mégpedig a magyar és a horvát-szlavón kormány támogatásával.⁵¹ Bár Timon kinevezésekor a magyar és egyetemes jogtörténet tanítására egyaránt megbízást kapott, ennek ellenére nem volt hajlandó egyetemes jogtörténetet tanítani, inkább kért és kapott is feljogosítást az egyházjog tanítására. Ezért nevezte ki azután a minisztérium Király Jánost rendkívüli tanárnak, akinek mindkét jogtörténet tárgy oktatását előírták. Timon pedig kitartó szorgalommal munkálkodott az egyetemes jogtörténet eltüntetésén: „Kétségtelen érdeme, hogy az ő szívósan védett nézetei alapján került a magyar alkotmány és jogtörténet a Wenzel alapította európai jogtörténet helyébe.”⁵²

6. Amíg a hazai jogtörténet-oktatás és -kutatás ily módon nyugalomba ágyazódott, addig a történettudományban egy egészen új irányzat, a szellemtörténeti jelent meg. Nyilvánvaló, hogy a nagy pozitivisták történetírók által felhalmozott látványos történeti anyag a feldolgozás során óhatatlanul új felfogás és módszer kialakítására ösztönzött. A századfordulóra nálunk is beérő irányzat, amelynek részletes feldolgozásával egyébként máig adós a magyar historiográfia, olyan új szemlélet kialakítására törekedett, amely alkalmas a történetileg változó emberi önértelmezés és annak történeti struktúrái megértéséhez. Ebben nyilván ösztönző szerepet játszott a századfordulóra megerősödő néprajzi kutatások sora, illetve egy új tudomány, a szociológia kiteljesedése. Mindezek tehát a tör-

⁴⁹ Balogh: A jogtörténet tanítása hazánkban (10. j.), 162.

⁵⁰ Balogh: A jogtörténet tanítása hazánkban (10. j.), 169.

⁵¹ Balogh: A jogtörténet tanítása hazánkban (10. j.), 162. j.

⁵² Eckhart: A Jog- és Államtudományi Kar története (8. j.), 653, ahol Eckhart csak az alábbi visszafogott kritikát írja le, miszerint: „Timon Ákos tudományos munkássága Hajnikéhoz nem mérhető. Tanári működése és sok ezer példányban elterjedt tankönyve az illúziókkal telt milleneumi korszakban nem csekély hatást gyakorolt.”

ténetileg társadalmi közösségekben élő embert vizsgálták, illetve azokat a mozgatókat keresték, amelyek az emberi társadalom különböző struktúráit létrehozták és alakították. Ez a Wilhelm Dilthey német filozófus nevéhez köthető, s az általa kialakított filozófiai irányzatból kisarjadó új tudományos irányzat – amely éppen a természettudományon iskolázott pozitivistákkal szemben a társadalom, azaz akkori műszóval a szellemtudományok önállóságát, saját törvényei szerinti berendezését írta le – hamar megjelent a német eszmeiséggel már csak Ausztria miatt is szorosabb kapcsolatba lévő magyar tudományosságban. Itt főként a történettudományban csapódott le, ahol nem kisebb név fémjelezte, mint Szekfü Gyula.⁵³

A hazai szellemtörténeti irányzat első komolyabb erőpróbája 1913-ban zajlik, amikor a fiatal Szekfü Gyulának megjelenik híres műve, A száműzött Rákóczi.⁵⁴ Érdekes, hogy alig egy évvel előtte lát napvilágot Jászi Oszkár szintén elhíresült munkája, A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés címmel (1912). Mindkét munka óriási vihart kavart a kor Magyarországon. Különösen Szekfü könyvét érte rengeteg bírálat, hiszen munkájában nem kisebb embert, illetve történeti kutatásait vette górcső alá, mint a romantikus történetírás nagy öregét, Thaly Kálmánt. A vita világosan két táborra osztotta a hazai történészeket, sőt a szellemi élet és politika jelesebbjeit is. Hiszen Szekfü művének vitája szintén a parlamenti padsorokig hatolt.⁵⁵ Anélkül, hogy itt a részletekben elmélyednénk, csak jelezni szeretnénk, hogy a Száműzött Rákóczi vitából győztesen kikerülő Szekfü esete azt mutatja, hogy a köztörténetírásban már megtört a jég, teret kaphat az új történetírói irányzat: a szellemtörténeti. Ugyanakkor Jászi munkája is jelzés, miszerint a közjog és rokon tudományai számára is elérkezett a megújulás ideje.

7. Szekfü esete után világossá vált, hogy a jogtörténet területén is előbb-utóbb kirobanhat a vita a romantikus nacionalizmus Timon által fémjelzett irányzata, illetve az új szellemiségűek között. Ám a Trianon körüli időkben éppen három – közülük kettő már koros, tehát a régi irányzatot képviselő – professzor látta el a pesti egyetemen a jogtörténet tanítását, így Timon Ákos 1925-ig, Király János 1928-ig, míg a viszonylag fiatal Illés József 1943-ig,⁵⁶ Illés kedvenc terepuma viszont a gyakorlati politika volt, az egyetemi katedra számára csak másodlagos statusnak számított, így az a furcsaság állt elő, hogy korszerű jogtörténeti kutatások híján a köztörténet-tudomány képviselői kezdtek kiutat keresni ebből az áldatlan helyzetből, azaz ők jelentettek meg modernebb szellemű és tartalmú írásokat a hazai alkotmány és jogtörténet köréből.⁵⁷

Ezek után érthető, hogy a kultuskormányzat csak az alkalomra várt, hogy az önmagától megújulásra képtelen jogtörténet területén kormányzati eszközökkel keressen kiutat. Éppen az előbbieken fényében lesz érthető, hogy a kormányzat választása Eckhart Ferenc

---

⁵³ R. Várkonyi: A pozitivista történelemszemlélet (34. j.), I 227 sk, ahol Lukács Györgyöt és Kornis Gyulát tartja Dilthey első magyar értékelőinek.

⁵⁴ R. Várkonyi: A pozitivista történelemszemlélet (34. j.), I 235, mintegy előnyitánya a Száműzött Rákóczinak, Kornis Gyula 1912-ben a Történelmi Társulatban tartott előadása, amely 1913-ban kerül publikálásra a Száműzött Rákóczival egyidőben. Míg Kornis idézi Dilthey véleményét a történetírói munkáról (R. Várkonyi, I 236): „A természettudomány útjai nem a történettudományéi. Historikus csak úgy képes megragadni a letűnt korok valóságát, ha az élmény erejével önmagában újraélti azt.” L. még uo., 164. j.

⁵⁵ R. Várkonyi: A pozitivista történelemszemlélet (34. j.), I 238-245.

⁵⁶ Degré: Magyar jogtörténetírás (2. j.), 79.

⁵⁷ Degré: Magyar jogtörténetírás (2. j.), 90-91.

történészre esett, aki kinevezése előtt már bizonyította, hogy a korszerű történetírás híve, illetve az alkotmány és jogtörténet területén a hiteles helyekről írott munkája nyomán néminemű betekintéssel bír (a historiográfia egyenesen Szekfü köréhez tartozónak mondja).⁵⁸ Eckhart 1929. augusztus 21-i kinevezése⁵⁹ világosan jelezte, hogy a kultusz-kormányzat a jogászai körökön kívüli, külső tényezőktől várja a megújulást. Ugyanakkor Eckhart belépése a jogi karra – a fentiek fényében – eleve magában hordozta egy rövid időn belüli tudományos, megújulási vita kirobbanását.

Eckhartnak a jogtörténet területén addig megszerzett tudományos munícióit jól jelzi a két nagyobb témakör, ahol kutatásait kifejtette. Az első a hazai jogtörténetben mondhatni kötelezőnek számító kör, az egyházjog területére esik. Ám nem a klasszikus kánonjog területe ez, hanem az állami egyházjogé, hiszen a munka a magyar hiteles helyekről szól. Érdújhelyi Menyhértnek a XIX. század közepén megjelent munkáját leszámítva komolyabb összefoglalás addig, s talán azóta sem jelent meg. Az 1914-ben egy osztrák folyóiratban publikált nagyobb terjedelmű tanulmányt mind a hazai, mind a külföldi szakma nagyra értékelte.⁶⁰

Eckhart később sem hagy fel teljesen az egyházjogi kérdésekkel, amit a főkegyúri jog egyik jogosítványának érvényesüléséről, közelebbről a püspöki és káptalani székek betöltéséről írott tanulmánya is bizonyítja. Az 1935-ben megjelentetett tanulmányt aktuálisá tette, hogy az egész Horthy korban komoly közjogi vita folyt a királyt megillető, de az 1921-es törvény szerint a kormányzó által már nem gyakorolható főkegyúri jog kinevezési jogosítványáról.⁶¹ Ahogy a hazai jogtörténeti historiográfia megjegyzi, Eckhart éppen a történész, tehát az élő gyakorlat oldaláról közelítette meg ezeket a kérdéseket.⁶² Így szemlélete a kor – elsősorban törvényeket elemző, de a törvények hatályosulásával már jóval kevesebbet foglalkozó – domináns jogtörténeti irányzatával gyökeresen ellentétes volt.

Eckhart másik, napjainkig számon tartott új kutatási tereuma a gazdaságtörténeté. Jelenlegi értékelése: a két hatalmas munkával szembeni kritika mellett is az elismerésé.⁶³ Magára, a gazdaságtörténeti kutatásra nyilván a bécsi közös kamarai levéltárban eltöltött kilenc esztendő ösztönözhetette. (Egyik legkorábbi munkája is gazdaságtörténeti: A királyi adózás története Magyarországon, 1908.) Ottani évei alatt 1915-től kezdve folyamatosan jelentek meg ilyen témájú publikációi, így a közös vámterületről, a XVIII. századi kereskedelem (elsősorban a Balkán irányába) közvetítőiről, hogy 1922-ben napvilágot lásson az első szintézise: A bécsi udvar gazdaságpolitikája Magyarországon Mária Terézia korában. Ezt követi 1925-ben a parasztkérdés Mária Terézia korában, illetve a volt Monarchia udvartartásának vagyona 1928-ban. Érdekes, hogy ekkortól – nyilván az egyetemi tanári kinevezés miatt – jó időre abbamarad a gazdaságtörténettel való foglalkozása, hogy majd 1946-ot, a magyar jogtörténeti tankönyvét követően ismét felerősöd-

---

⁵⁸ Degré: Magyar jogtörténetírás (2. j.), 91; Vargyai: Bíráló [4. j.], 330.

⁵⁹ Eckhart: A Jog- és Államtudományi Kar története (8. j.), 657.

⁶⁰ Eckhart F.: Die glaubwürdigen Orte Ungarns in Mittelalter, Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforschung 1914 Ergänzungsband, 395-555 (hivatkozva Degré: Magyar jogtörténetírás [2. j.], 92⁹⁴; Vargyai: Bíráló [4. j.], 329²³).

⁶¹ Eckhart F.: A püspöki székek és káptalani javadalmak betöltése Mária Teréziától 1918-ig (hivatkozva Degré: Magyar jogtörténetírás [2. j.], 94, ahol figyelmeztet Mályusz ellenvéleményére).

⁶² Degré: Magyar jogtörténetírás (2. j.), 93-94.

⁶³ Degré: Magyar jogtörténetírás {2. j.}, 92; Spiesz: Eckhart Ferenc, a gazdaságtörténész (3.j.), 337-341.

jenek ezek a kutatásai, s e témában már halála után jelenik meg utolsó szintézise (1958): A bécsi udvar gazdaságpolitikája Magyarországon 1780-1815.

Ez az önmagában is imponáló, bármely kutató által örömmel felvállalható kutatási sor csak egy része Eckhart Ferenc több évtizedes munkásságának. Akkor kezdett el gazdaságtörténettel foglalkozni, amikor az még újdonságszámba ment a történészek között. Az osztrák történetírásban a századfordulóra legfeljebb csak két munka jelent meg az örökös tartományokról, egyik 1894-ben, a másik 1907-ben. Míg az első komolyabb összefoglalót – a historiográfia szerint – csak 1955-ben publikálták. Tehát teljesen egyedül állt Eckhart e téren kutatásaival, azt legfeljebb Marczali addigi munkássága befolyásolhatta.⁶⁴ Így ezentúl Eckhart „...kénytelen volt a régtől fogva hagyományosan továbbélő nézetekre támaszkodni.” Közülük is kiemeli biográfusa, Filip Wilhelm Hörnigknek 1684-es, a monarchiáról szóló, s abban Magyarországról, annak gazdaságáról – nyilván középkori hagyományok alapján – egy ideál képet festő osztrák merkantilista gazdaságpolitikus munkáját, akinek nézetei, felfogása még Mária Teréziát is jócskán befolyásolta.⁶⁵ Mindez okozhatja, hogy ma már kicsit másképpen látjuk a monarchia gazdaságpolitikáját. E másképpen látás semmit sem von le Eckhart úttörő szerepéről, illetve abból a tényből, hogy 1929-re éppen a fenti két nagy kutatási sora okán egy érett, a magyar kormányzat történetében is komoly jártasságot szerzett, nemzetközi kitekintéssel és kapcsolatokkal rendelkező, korszerű felfogású egyén került a pesti jogi kar jogtörténeti katedrájára.

8. Fentiekből egyértelmű, hogy amikor Hóman Bálint 1931-es vállalkozásában be akarta mutatni a magyar tudomány megújulását, akkor program kötetébe jogtörténészként a még csak két éve fungáló, de történészi körökben már megbecsült Eckhartot kérte fel (a két már régebben ott lévő professzorral, Királlyal és Illéssel szemben) az alkotmány és jogtörténet reprezentálására. Eckhart programesszéje ma már több oldalról is megvilágításra került. A historiográfia, ahogy említettük kiemelte külföldi, elsősorban osztrák forrásait is, amely ily módon Timon már elemzett 1904-es programvitájának kapcsán felszínre került kérdéseket is összegzett.⁶⁶ Fontos hangsúlyozni, hogy Hóman kötete a szellemtörténet-írásjegyében született.

Ám Eckhart, bár a szellemtörténet leple alatt, tulajdonképpen a korábbi timoni koncepcióval és annak káros, többek között közjogtörténeti lecsapódásaival is szembe szállva a régi jó pozitivisták kutatásokat igényli. Különösen a szokásjog kapcsán emeli ki, amit sokan kárhoznak Eckhart programjában, jelesül; „A jogi tények és ezek alapján a jogelvek az oklevelekből ismerhetők meg. Ha az oklevél ellentmond a törvénynek, úgy az utóbbi mindig mellőzhető.”⁶⁷ Nem kívánunk itt az ezzel kapcsolatos vitába belemenni, illetve hogy mit mond Werbőczy a törvényrontó szokásról stb., inkább az emelnénk ki, hogy ebben a szakaszban Eckhart pozitív történetírói szándéka nyilvánul meg: a szigorúan vett jogi szövegeknek a jogi élettel való szembesítésének feltétlen, ma már természetes igénye.

Bár Eckhart a hómani elvárásoknak megfelelően, nyugati példákra hivatkozva hangsúlyozza, hogy: „helyeselnünk kell egyes német jogtörténészeknek az újabb időkben han-

⁶⁴ Spiesz: Eckhart Ferenc, a gazdaságtörténész (3. j.). 338-339.

⁶⁵ Spiesz: Eckhart Ferenc, a gazdaságtörténész (3. j.), 338⁵.

⁶⁶ Vargyai: Adalékok (4. j.), 454 sk. és Bíráló (4. j.), 327 sk.

⁶⁷ Eckhart: Jog- és alkotmánytörténet (20. j.), 286.

goztatott követelését: több szellemtörténetet a jogtörténetbe!”⁶⁸ – de igazán csak pozitivisták kutatásokban hisz. Ez természetes is, mivel addigi, főként levéltárakhoz köthető két évtizedes munkássága a tények feltétlen tiszteletére tanította meg. Ezért kiemeli az okleveles kutatások szükségességét, mind az alkotmánytörténet, mind a jogtörténet területén. Főként pedig azokkal szemben tartja fontosnak ezt hangoztatni, akik Balogh Jenő példájával: „nemzeti színőre mázolt tudományos kínai fallal” akarják körülvonni a „Magyar Glóbuszt”.⁶⁹ Konkrétan meg is fogalmazza ezt: „Nálunk az alkotmánytörténetnek van egy, a források kritikáján alapuló, történeti és egy a kritikát mellőző, jogi szemlélete, mely a lehetőségek figyelembe vétele nélkül, modern vagy majdnem modern elvek és elméletek megvalósítását látja régmúlt századok alkotmányos intézményeiben.”⁷⁰ Valahogy így, inkább pozitivistának értékelte egyik legjobb munkatársa Degré is, aki historiográfiájában kiemeli, hogy: „Paradoxonként úgy is fogalmazhatjuk, hogy a szellemtörténetet hangoztató Eckhart támadói inkább voltak szellemtörténészek, mint ő maga.”⁷¹

Eckhart 1931-es szintézisét nem véletlenül nevezte el a jogtörténeti historiográfia programesszének. Az ugyanis az addigi jogtörténetírás bírálata mellett sorra számba veszi azokat a fontosabb területeket, ahol a korszerű jogtörténeti kutatásnak kell, hogy legyen mondanivalója. Ilyenekként az alábbiakat jelöli meg: a magánjog története, mert: „a magyar jog eredete kérdésében ...a magánjognak nagyobb szerepe lesz, mint az alkotmányfejlődésnek”; a középkori jogunk hatályosulása, hiszen: „A középkori felfogás szerint a jog primer, az állam csak másodrendű és csak eszköze a jog megvalósításának. A jog az állam előtt van.” Az előbbiekből következően a szokásjog szerepe a középkori jogéletben, különösen pedig a törvény és szokás viszonya; a jogösszehasonlítás a jogtörténetben, s itt különös tekintettel a túlhajtott angol-magyar párhuzamok helyett a szomszéd cseh és lengyel fejlődés vizsgálata; bizonyos alkotmánytörténeti kérdések, így a szentkorona-tan, illetve ennek kapcsán a szabadságeszme fejlődése, éppen a helytelen közjogtörténeti felfogásokkal szemben; a sajátosan magyar intézmények, így a nemesi vármegye és a hiteles helyek jelentősége; és végül a magyarországi hűbériség struktúrája.

Megjegyzendő, hogy ez a felsorolás olyan nagy léptékű, hogy kiderült: Eckhart maga egész életében csak egy részét tudta elvégezni. Ám szellemi nagyságát mutatja, hogy tanítványai között követői támadtak, akiknek bizony csak egy-egy feladat megoldása is néha évtizedes munkát adott. Gondolunk itt Bónis Györgynek a rendiséggel kapcsolatos kutatásaira, vagy a szokásjogot feltáró, s egyúttal a Kúria bíraskodására is kiterjedő munkásságára, vagy Degré Alajosra, aki sokáig egymaga jelentette számunkra a magyar magánjog történetét.

Eckhart fenti összegzése, a programesszé közismerten nagy felzúdulást okozott. A politikai jellegűeket most mellőznénk, mivel azt a historiográfia már összegezte, illetve a kritikákra rövidesen választ készítő Eckhart is csak a jogi jellegűekre reflektált. A bírálók sorában a súlyosabb egyéniségek a kor közjogászai voltak, közülük is Tomcsányi Móric

---

⁶⁸ Eckhart: Jog- és alkotmánytörténet (20. j.), 273.

⁶⁹ Eckhart: Jog- és alkotmánytörténet (20. j.), 304.

⁷⁰ Eckhart: Jog- és alkotmánytörténet (20. j.), 307-308.

⁷¹ Degré: Magyar jogtörténetírás (2. j.), 94.

és Molnár Kálmán vitacikkére figyelt Eckhart,⁷² míg jogtörténészek közül az egyetlen bíráló, a pécsi jogtanár Kérészy Zoltán nagyobb lélegzetű recenzióját figyelmen kívül hagyta.⁷³

A megtámadott Eckhart a Magyar Jogi Szemle 1931. májusi számában válaszolt Tomcsányinak és Molnár Kálmánnak. Bevezetőjében Tomcsányinak üzenve leszögezi: „Nem vagyok én a jogtörténeti tudomány újonca, mert különben nem is ülhetnék tanszékeken” s itt hivatkozik a már említett 1915-ös a magyar hiteles helyekről szóló munkájára. E munka jelentőségét „bizonyítja, hogy nevem a leggyakrabban használt német jogtörténeti kézikönyvekben is megtalálható”.⁷⁴ Maga mentségére a továbbiakban előadja, hogy kis összefoglalása a tudós világ számára készült, nem a mindennapi embereknek, s innen lehet a félreértések sora. Azt azonban nemcsak elismeri, de állítja is, hogy bírálatának „célja volt rámutatni arra a helytelen ideológiára, amely főleg Timon Ákos hatása alatt gyökeresedett meg.” Ennek egyik példája lehet Molnár tézise az ősiség kapcsán. Ahogy ugyanis Eckhart írja: „igaza van Molnár Kálmánnak, hogy e tannak is van fejlődési története, bár én azt sehogy sem tudnám az Etelközben kezdeni, mint ő.”⁷⁵

Itt különösen kiemeli, hogy a bírálói szerint lekicsinyelte a vérszerződésnek, mint a korai alkotmányos intézménynek a tényleges jelentőségét. Nem tagadja, hogy elsősorban Tagányi óta tudjuk, miszerint az aktus, a vérvívás a nomád testvérré fogadási szertartás formája. Ez elsősorban arra volt hivatott, hogy az ily módon szövetkezők között vérrokonságot teremtve egyúttal kizárja a vérbosszú lehetőségét. De azt már a hiedelmek világába utalja, hogy az Anonymus szerinti szakaszokban rögzített hatalomkorlátozás is megtörténhetett volna. Ahogy Eckhart gúnyosan megjegyzi: „Bírálóimnál a vérszerződés kérdésében a hit küzd a tudással és a hit győzedelmeskedik.”⁷⁶ Amidőn pedig a királyi hatalom kezdettől fogva korlátozott voltát (már Szent Istvántól!) hirdető Tomcsányi állításával kerül szembe, hangsúlyozza, hogy e kérdésben Tomcsányinak nem helyes a Werbőczyre való hivatkozása. Hiszen „a Tripartitum nem történeti, nem alkotmánytörténeti kútfő. A későbbi szankcionálás, melyre Tomcsányi hivatkozik, nem szentesíthette Werbőczy történeti állításait. A Hármaskönyv a fenti kérdésben csak azt mutatja, hogyan gondolkozott a királyi hatalom eredetéről a XVI. század elején egy nagy jogi műveltségű magyar...”⁷⁷

Ami pedig a sokat emlegetett szentkorona-tan Eckhart-féle bírálatát illeti, a szerző megjegyzi, hogy már annyian foglalkoztak a kérdéssel, hogy emiatt – néhány megjegyzésen túl – nem kívánta a tant elemezni. Majd hozzáteszi: „szándékosan nem foglalkoztam vele bővebben és nem akarok addig foglalkozni, míg e tan kifejlődésének lehetőleg összes adatai rendelkezésemre nem állanak, ami csak a XIV. és XV. századi óriási számú ok-

---

⁷² Tomcsányi M.: A magyar közjog és jogtörténet téves szemlélete, Magyar Jogi Szemle 1931. április; Molnár K.: Alkotmánytörténeti illúzió-e a magyar alkotmány fejlődés jellegzetes közjogi iránya? (Magyar Jogi Szemle könyvtára 35), Budapest 1931.

⁷³ Kérészy Z.: Hübéri eszmék és magyar jogfejlődés. (Észrevételek Eckhart Ferencnek „Jog- és alkotmánytörténet” című dolgozatára) (Az Erzsébet Egyetem Barátai Tudományos Szövetsége Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának kiadványai 5), Budapest 1931.

⁷⁴ Eckhart F.: A magyar alkotmányfejlődés. Válasz Tomcsányi Móric és Molnár Kálmán bírálatára (Magyar Jogi Szemle könyvtára 36), Budapest 1931, 3.

⁷⁵ Eckhart: Válasz (74. j.), 4-6.

⁷⁶ Eckhart: Válasz (74. j.), 10.

⁷⁷ Eckhart: Válasz (74. j.), 11.

levélnek feldolgozása útján lehetséges.”⁷⁸ Ezzel gyakorlatilag adott a keret a későbbi munkához, azaz a programesszé, illetve annak bírálataira adott válasz együttese a pontos határait jelöli ki Eckhart későbbi három évtizedes tudósi teljesítményének.

9. Tudományos programjából előszóra „kötelezőket” írja meg. Így 1941-ben a szentkorona-tan története jelenik meg, majd rá hét évre a korban szinte kötelező, új egyetemi tankönyv, a magyar jogtörténet.⁷⁹ Ezt követően ismét a kedvenc témával, a gazdaságtörténettel foglalkozik.

A sokat emlegetett Szentkorona-tan története, mondhatni a történész Eckhart legnagyobb jogtörténeti teljesítménye. Ehhez nyilván hozzájárultak a kor emlegetett mintái, azaz, amikor a történészek kíséreltek meg a jogtörténet által elhanyagolt területet feltárni. A fentiekből nyilvánvaló, hogy Eckhart valóban mennyire tudatosan készült a munka megírására. Ennek ellenére nehezen végezhetett volna ennyi idő alatt, éppen a rendelkezésre álló okleveles anyag nagy mennyisége miatt. Ezért Eckhart támaszkodott más történészek részmunkáira, azok eredményeit szintén bedolgozta könyvébe. Különösen fontos ebből a szempontból hangsúlyozni Bartoniek Emma munkásságát, ahogy arra a historiográfia már korábban figyelmeztetett bennünket. Nem kevesebb, mint hat munkája jelent meg Bartonieknek ebben a témakörben. Kiemelkedő még az 1917-ben publikált, a koronázási esküről szóló alapvető tanulmánya. Ezirányú kutatásait a harmincas években is folytatta, s mintegy ezek summázataként is felfogható a magyar királykoronázásokról 1939-ben publikált monográfiája.⁸⁰ Eckhart maga is hivatkozta ezeket a kutatásokat.

Eckhart szentkorona-tanának rendkívüli érdeme, hogy világosan összefoglalja azt a fejlődési folyamatot, amit a középkor államélete az államfogalommal kapcsolatosan Magyarországon produkált. Rámutat a hazai sajátosságok mellett azokra a külföldi párhuzamokra, amelyek értékelhetően befolyásolták a magyar fejlődést. Rendkívül tanulságosak az egyik fő szál – a korona fogalom alakulásának oklevelekben és törvényekben rögzített mozzanatai –, míg nem eljut a szent korona közismert hármasság jelentéstartalmához; a főhatalom jogosítványai, a hatalomban résztvevők köre, illetve az ország területe. A másik szál, az organikus tan, amelynek fonalán segít elérni az 1500-as éveket, hogy a két fejlődési ív, a korona-tan és az organikus államtan egybekapcsolásával Werbőczy megalkossa híres szentkorona-tanát.

Az utóbbi évek történeti kutatásai megkérdőjelezték a másik eszmei vonal, az organikus tan kidolgozottságát, mondván Eckhart „olyan elméletet rekonstruál, ami saját adatai alapján is beleérzésnek számít.”⁸¹ Ennek kapcsán meg kell említeni, hogy az organikus felfogás – feltéve, de meg nem engedve – akár magyarországi adatok híján is feltételezhető lenne. Hiszen az egész európai kultúrkör alapját képező keresztyénség a közvetítője, s ily módon a testületekben való gondolkodás uralja a középkori állami és társa-

---

⁷⁸ Eckhart: Válasz (74. j.), 8.

⁷⁹ Eckhart: A szentkorona-eszme története, Budapest 1941 és Magyar alkotmány- és jogtörténet, Budapest 1946.

⁸⁰ Bartoniek E.: A koronázási eskü fejlődése 1526-ig. Századok 1917; A magyar királyválasztáshoz, Századok 1923; Az Árpádok trónöröklési joga, Századok 1925/20; Corona és regnum, Századok 1934 A királyi hatalom eredete. Századok 1936; A magyar királyválasztási jog a középkorban, Budapest 1936; A magyar király koronázások története, Budapest 1939.

⁸¹ Kardos: Eckhart Ferenc és a szentkorona eszme (12. j.), 325.

dalmi élet egész területét. Hiszen a középkori céh is egyfajta corpus, nem beszélve a virágzó vallásos testületekről és más hasonló fraternitásokról. A corpus, mint a corporatio alapszava maga is többjelentésű a középkori latinságban (Pápai Pariz szótára szerint nemcsak az emberi test a corpus, de ide sorolható a corpus reipublicae, azaz a Közöséges Társaság, a corpus iuris, a valóságos jog, vagy a corpus artisciorum, a céhek, illetve a corpus Homeri, a Homérosz írásai is). Tehát a korporációs eszme, az egész latin keresztyénségű középkorban jelen van. Erre figyelmeztet Bónis György is, aki Eckhart leghitelesebb interpretátora: „minden okunk megvan rá, hogy a magyar organikus felfogást is egyházi hatásra vezessük vissza.” Bónis szerint is az organikus felfogás a tényleges politikai gyakorlatban kétféleképpen is megnyilvánult. Egyrészt az országgyűlések állandósulásával a politikai döntéshozó test résztvevőit nevezik tagoknak (mindenkit, aki részvételi joggal bírt); másrészt pedig az ország területének szintén testként való felfogásában manifesztálódik az organikus elképzelés, ahol a társországok a tagok a főhöz, az anyaországhoz képest.⁸²

A probléma e kérdés kapcsán másutt kereshető: ez pedig abban fogható meg, hogy minden organisatióban, illetve organikus testben a lényeg a döntéshozatalban van. Azaz arra a kérdésre, hogy ki jogosított a döntésre, válaszunk: az universitas, tehát a természetes többség. Fontos, hogy az universitást ilyen értelemben használják a magyar politikai szövegek, így Mátyás alatt universum. regnum et regnicole nostri jelenti a döntésképes többséget például az országgyűlésen adó megszavazásakor. Még az 1589-es országgyűlésen is, amikor az erdélyi protestáns rendek apellálnak a fejedelemhez eképpen: tekintélyes urak panaszkodnak vallásuk elnyomatásáért, mi viszont nem tűrhetjük, hogy külön universitást képezzenek, mikor törvényeink vannak, hogy töredék soha csak az ország jelentékeny része lehet universitas.”⁸³ Változatlanul kérdés marad, hogy az univerzitásban való döntéshozatal a fejvel együtt, vagy a fej nélkül, akár annak ellenére értendő-e?

Ez a fajta kibontása az organisatióknak valóban hiányzik Eckhartnál, mert persze hiányzik Werbőczynél is! De ebben az időben, a XV. és a XVI. században, amikor a rendek fokozatosan sajátítják ki a korábban feltétlennek tartott királyi jogokat, ezt csak úgy tehetik meg, hogy magukat is az állam fogalomba, a magyar állam politikai corpuséba, tehát a szent koronába belefoglaltatva értelmezik. Mi több a király választásánál és koronázásánál ezt a beletartozást reprezentálják, ahogy ezt segíti Werbőczy teóriája is. Ugyanakkor pedig roppant veszélyes taktika lenne a korona tagjai részéről a fő nélküliséget, illetve a fővel szemben való döntési jogosultságot firtatni, hiszen az óhatatlanul az uralkodói jogok korlátlanúsága teóriájának felélesztését eredményezné.

Másik részről viszont erre az időre a politikai gyakorlat kialakítja a szerződéses hatalomátruházás formáját a választással, az azon megalkotott conditiókkal és az esküvel. Ezen közjogi paktumok a lényegesebbek már a XVI. századtól kezdve a rendek számára, hiszen ez a közjogi keret alkalmas arra, hogy az uralkodó korábbi jogosítványait tovább csökkentsék, illetve megteremtsék a lehetőségét a rendek kormányzati részvételének, az uralkodói tanácsosok ellenőrzésére. E szerződéses gyakorlat, illetve közjogi paktumok olyan lehetőségek, amik már kezdik elhomályosítani a korona-tan alapján az egy politikai corpusba tartozás tudatának elsődlegességét, hiszen ez a corpus immáron

⁸² Bónis Gy: Magyar jogtörténet, Kolozsvár 1943, I 109-110.

⁸³ A Mátyás-féle adatra I. Teleki J.: A Hunyadiak kora, XII, Budapest 1857, 450-451, míg az erdélyi adatot 1. Erdélyi országgyűlési emlékek, szerk. Szilágyi S., III 86.

együttesen fellép, működik, reprezentál. Ugyanakkor az ország keleti felén, az Erdélyi Fejedelemségben koronázás és korona hiányában nem is lehet korona-tanról beszélni, így ott elsősorban a szerződéses felfogás segíti az önálló állam kialakítását. Mindezek együttesen a korona-eszme halványodását eredményezhetik, de nem hozzák magukkal e tan jelentőségének megszűntét, különösen 1690-et követően nem, amikor a török idők után ismét helyreáll az ország területi egysége.

Eckhart másik korszakos munkája az 1945 után napvilágot látott magyar jogtörténeti tankönyve. Elődeitől eltérően nem a katedra elfoglalását követő egy-két éven belül jelentette meg, hanem kis híján két évtizedet dolgozott rajta. Ez előnyére is vált, mert ahogy a kor historiográfusa Degré Alajos megjegyzi: „Ekkorra Eckhart levetkőzte a szellemtörténeti illúziókat, és könyve a pozitivistá jogtörténet klasszikus példája. Ez előnye is, hibája is. Az első olyan magyar jogtörténeti tankönyv, mely kora európai polgári történeti színvonalán áll.”⁸⁴ Az addigi jogtörténeti művekkel szemben legalább az alkotmánytörténetet 1945-ig tárgyalja, csak a polgári kori jogtörténet maradt ki (ezt a hiátust próbálja pótolni Bónis az un. kolozsvári, 1943-as tankönyvében}. Magában a mű előszavában jelzi is Eckhart az időhatár kiterjesztésének szükségességét, mondván az addigi jogtörténeti tankönyvek csak a középkort tárgyalták. „Ezt pótolni óhajtottam, mert nézetem szerint, ha a jogtörténet nem tudja a jelen viszonyait a múlttal összekapcsolni, úgy jogrégészetté válik.”⁸⁵

10. A történész Eckhart jogtörténeti sokoldalúságát mi sem bizonyítja jobban, mint élete utolsó korszakának egyik legjelentősebb munkája: A földesúri büntetőbíráskodás a XVI-XVII. században. A büntetőjog története is azon területek közé tartozott, ahol elsősorban nem jogtörténészek kezdték meg az anyagok feltárását, hiszen e nélkül nem lehetett semmiféle szintézist elkészíteni. Am a Várad regestrum múlt századi publikálását követően komolyabb anyaggyűjtés e téren nem volt. Eckharté az érdem, hogy a büntető jogtörténeti kutatásokat, s ezen belül is az úriszéki perszövegek feldolgozását szemináriumában elindította. Irányításával egy szinte napjainkig tartó kutatási folyamat bontakozott ki. Elsőként még Eckhart szemináriumában Szoika Kamill kezdte el a kérdéskör vizsgálatát 1944-ben. Majd ezt követte maga Eckhart a fent említett monográfiájával 1954-ben. Utána Varga Endre úriszéki perszöveg gyűjteménye (1958), majd az Eckhartot követő Degré úriszéki peres eljárását feldolgozó tanulmánya jelent meg (1964). Végül a történész Kállay István a fentiek birtokában, s természetesen új anyagokat felszínre hozva kísérelt meg szintézist az úriszéki bíráskodásban a nyolcvanas években.⁸⁶

Ugyanakkor látható egy másik büntető jogtörténeti vonulat is, amely szintén Eckhart köréhez köthető. A harmincas évek első felében, Eckhart első tanítványai közül kezdtek el a megyei igazságszolgáltatással, illetve az országos büntető kodifikáció alakulásával foglalkozni, így Meznerics Iván a megyei büntető bíráskodással, Torday Lajos a megyei peres eljárással (1933), míg Bónis György az első magyar büntetőjogi kodifikáció tervezetével (1934).⁸⁷ Mindezekben a munkákban az az eckharti igény fogalmazódik meg, amit már a programesszé középpontjába állított, mint a jogtörténet megújításának leg-

---

⁸⁴ Degré: Magyar jogtörténetírás (2. j.), 95.

⁸⁵ Eckhart: Magyar alkotmány- és jogtörténet (79. j.), 4.

⁸⁶ Kállay I.; Az úriszéki peres anyag feltárása Eckhart Ferenc munkájában, Jogtudományi Közölny 1986, 331-337.

⁸⁷ Degré: Magyar jogtörténetírás (2. j.), 95-99.

fontosabb módszerét, miszerint a jogtörténész feladata a jogszabályok elemzése mellett azok tényleges hatályosulásának vizsgálata, így Eckhart szisztematikus munkájával, az általa vezetett tudományos körben lassan sikerült behozni a hátrányokat, lemaradásokat.

11. Végezetül szólnunk kell Eckhart egyik talán méltatlanul elfeledett kisebb monografikus igényű tanulmányáról: A Habsburg-Lotharingiai ház családi törvénye (120 oldal).⁸⁸ Ahogy a lábjegyzeti hivatkozásokból is kiderül, e munkához az anyagot még hosszas bécsi tartózkodása alatt gyűjtötte egybe, főként a Staatsarchivnak Familienakte elnevezésű gyűjteményét használva. Az eddigi historiográfia és bibliográfiák a szokásos „é. n.” megjegyzéssel hozzák. A kari könyvtár megmaradt példányának Eckhart sajátkezű, Magyarynak írt dedikációjából egyértelművé tehető, hogy a mű 1929-ben, tehát Eckhart egyetemi tanári kinevezésének idejében született, s az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg.

A kis monográfia mintegy felét azok a dokumentumok teszik ki, amelyek a Házi törvény megszületése kapcsán keletkeztek, illetve maga a törvény, a Familienstatut szövege, valamint annak kiegészítése Ferenc József által (1900. június 2.). A „Házi” vagy „Családi törvény” tervezetének ötletét még 1829. márciusában vetette fel Ferenc császár Metternichnek írott feljegyzésében. Az uralkodó érdeklődését a téma iránt a korabeli németországi példák váltották ki. Ugyanis 1806-ot, a Szent Római Birodalom megszűnését követően a szuveréné váló családok sorra kezdenek kibocsátani Familien-statutokat, illetve az 1815-ös Bundesakte ezt a jogosítványt a mediatisált családokra is kiterjesztette. Alapja az a – birodalmi hűbériségben és rendiségben gyökerező – felfogás volt, amely a leghatalmasabb családok, a Fürstök (körülbelül 'fejedelmek, hercegek') külön jogállását elismerte, illetve ebből következően elismerte számukra a saját családi viszonyaik rendezési jogát, azaz családi statútum alkotást. Ennek érdekessége, hogy bár azt rendszeresen az aktuális Fürst jogállású családok fejei gyakorolták, ám mindig az élő családtagok hozzájárulásával, ahogy erre Eckhart felhívta a figyelmet.⁸⁹

A régi és új német szuverének 1815 után szinte ontották a családi statútumokat. Ez lehetett az egyik ok, ami Ferenc császárt is erre ösztönözte, míg a másik, hogy három fia közül a legidősebb, Ferdinánd (a későbbi V. Ferdinánd császár és király) sajnos nem rendelkezett teljesen ép szellemiséggel. Más forrásokból, így Horváth Mihály kutatásai-ból is tudjuk, hogy a bécsi politikai körökben is többen szívesebben mellőzték volna az utódlás rendjében Ferdinándot, de a konzervatív apa Ferenc császár ragaszkodott fia trónra kerüléséhez. Eckhart szerint a trónutódlás is messzemenően motiválhatta Ferenc elhatározását házi törvény alkotására. Még egy motivációs ok felmerült, ez pedig a többi német állam mintájára a családi vagyon és az állami vagyon elválasztása, illetve az állami vagyonból a családnak törvény szerint járó juttatások, illetve ezek körének meghatározása.⁹⁰

Érdekes viszont – amint erről Eckhart beszámol –, hogy a kancellár, a „Lieber Fürst Metternich” egy évig nem reflektált a császár levelére. Ennek az is egyik oka lehetett, hogy Ferenc császár egy széles körű házi törvényt kívánt alkotni, amely a korabeli feljegyzés szerint világosan rögzítette volna: a trónöröklés rendjét, valamint a családtagok (főher-

⁸⁸ Eckhart: A Habsburg-Lotharingiai ház családi törvénye (16. j.)

⁸⁹ Eckhart: A Habsburg-Lotharingiai ház családi törvénye (16. j.), 4-5.

⁹⁰ Eckhart: A Habsburg-Lotharingiai ház családi törvénye (16. j.), 6.

cegek és főhercegnők) házasságának, nagykorúságának, apanázsának és kiházásításának szabályait.

Ferenc császár ugyanakkor kikötötte, hogy mindezeket a szabályokat: „az osztrák monarchia különböző tartományainak, tehát Magyarország és Erdély alkotmányainak kellő figyelembe vételével” kell megalkotni.⁹¹

A döntésbe bevont politikai tényezők húzták-halasztották a tervezet végleges benyújtását. Metternich még 1832-ben is a magyar kancellár, Reviczky késedelmére hivatkozik. Közben viszont Ferdinándot már meg is koronázták magyar királlyá. Ha esetlegesen ennek megakadályozása lett volna a cél, akkor az már idejét múlta. Valószínűbbnek tűnik, hogy mivel az elkészült tervezetek a Ferenc-féle intencióknak megfelelően a trón örökléséről és a birodalom kormányzásáról is tartalmaztak rendelkezéseket, azokat pedig nem lehetett volna véglegesíteni a magyar és erdélyi országgyűlések nélkül – így elejét kívánták venni a hosszas országgyűlési vitáknak. Ez a közjogi álláspont mind Metternich leveleiből, mind az előterjesztésekből kiderül. (Több véleményben is történik arra való hivatkozás, hogy a régebbi törvények, s különösen a *pragmatica sanctio* elégséges rendelkezést tartalmaznak az uralkodóházról, s ezért kár lenne egy új törvénnyel a régi megszokott viszonyokat felbolygatni.)

Különösen érdekes ebből a szempontból Reviczky magyar kancellár nagy sokára elkészült véleménye. E szerint a kérdések egy sora olyan, mivel arról – így például a nádorról, mint a kiskorú király gyámjáról – törvények rendelkeznek, hogy azokat be kellene vinni az országgyűlés elé. Ám a beinduló reformországgyűlések politikai viharába nem látja Reviczky tanácsosnak az ügyet tárgyaltatni. Ezért végül is azt javasolja, hogy ne törvényben rögzítsék a szabályokat, hanem csak Familienstatutban intézzék el, amint azt a korabeli német uralkodóházak is tették.⁹² Ezzel a javaslattal a magyar kancellár gyakorlatilag kikapcsolta a magyar szerveket és intézményeket a kérdés megvitatásából.

Figyelemreméltó, hogy Metternich magáévá teszi a magyar kancellár véleményét. Különösen megerősíti ezt a megkérdezett családtagok közül József nádor véleménye is, akit többször megkerestek ez ügyben. József nádor furcsa módon, ellentétben a magyar törvényekkel, azt a megoldást tartotta elfogadhatónak, hogy ha kiskorú örökösre jutna a trón, s az elhunyt uralkodó a gyámságról nem rendelkezett volna, akkor a legközelebbi azon férfi felnőtt rokon gyakorolja a gyámi, illetve *corregensi* jogokat, akire egyébként a kiskorú örökös kiesése esetén szállna a trón. Mindezek persze a magyar országgyűlés nélkül lennének rögzítendőek, sőt ahogy Metternich javasolta: „a családi törvényt nem szabad egészében közzé tenni, a gyámságra vonatkozó intézkedéseket pedig a magyarországi politikai viszonyokra való tekintettel semmi esetre sem!” Ha pedig bekövetkezne egy ilyen gyámság esete: a legközelebbi *agnatus*, aki az új statutum szerint hivatva van erre, mindjárt az uralkodó halála után vegye azt át [mármint a hatalmat] és tegye *proclamatioban* közzé, hogy ezt a házi törvények és a *pragmatica sanctio* értelmében teszi, hívjon össze koronázó országgyűlést és tegye még hozzá, hogy a Magyarországot illető ügyekben a nádor tanácsával fog élni.⁹³ Ily módon a családi egység fenntartá-

---

⁹¹ Eckhart: A Habsburg-Lotharingiai ház családi törvénye (16. j.), 7.

⁹² Eckhart: A Habsburg-Lotharingiai ház családi törvénye (16. j.), 14-18.

⁹³ Eckhart: A Habsburg-Lotharingiai ház családi törvénye (16. j.), 25-27. Ezt a vitát különösen érdekessé tette, hogy a vita idejében (1838-ban) az uralkodó, illetve felnőtt fiai hirtelen halála esetén az öröklési rend szerint következő kiskorú trónörökös Ferenc József lett volna. A családi statutum-tervezet szerint ilyenkor

sa érdekében József nádor akár önmagát is kizárta elméletileg egy ilyen gyámságból és corregensségből, ami pedig a magyar törvények szerint, mint nádort megillette volna. 1839. február 3-án végül V. Ferdinánd a „Házi” vagy „Családi törvényt” a fenti tartalommal aláírta, s azt mindenféle publikálás nélkül az uralkodóház levéltárában helyezték el. Eckhart fenti kutatásaihoz csak a következőket fűznék hozzá. József nádor, a kancellár Reviczky, illetve Metternich vélemény együttese azért figyelemreméltó, mert lényeges elemeiben már magában hordozta a majdani 1848-as hatalomváltás forogatókönyvét. Kiskortól: a teljesen jóhiszemű magyarok, akik mit sem tudnak a házi törvényről a maguk liberális eszmevilágában készítik elő 1848 tavaszán a polgári átalakulást biztosító törvényeket. István nádornak az asszisztenciájával kikényszerítik a független felelős magyar kormány kinevezését, ami már csak perszónáluniót eredményez közjogilag Ausztria és Magyarország között. Ez viszont már a *pragmatica sanctio* felrúgását is jelentheti. Amikor ekkor a bécsi kamarilla egy sajátos terv szerint, a magyar országgyűlés közbejöttével lemondhatja az uralkodót – illetve annak testvérét, Ferenc Károlyt is – a trónöröklésről, mialatt Ferenc József pedig egy proklamáció kiadásával elfoglalja a trónt. Nyilván ez így előre még az 1830-as években nem volt látható, de a korabeli politikai élet levegőjében benne lehetett éppen Ferdinánd elmeállapota, Eckhart szavaival: szellemi inferioritása miatt egy szükséghelyzetben való politikai cselekvés tervének kialakítása. Éppen az uralkodó állapota miatt valószínűsíthető volt ezen az ágon az utódok hiánya is, így V. Ferdinánd esetleges hirtelen halála esetén valamelyik fiú testvére kiskorú gyermekeinek trónra kerülése. Nagy tanulsága ezen ügynek, hogy e tervek előkészítésénél és titokban tartásánál hogyan működtek közre magyar alkotmányos tényezők, mint a nádor és a kancellár a korabeli magyar alkotmányosság nem kis sérelmére.

12. Záró megjegyzésként elmondhatjuk, hogy Eckhart a program esszéjének megírása után még huszonöt évig munkálkodhatott tudományos tervei valóra váltásán. Amit maga el nem végezhetett azt a lassan általa kinevelt nemzedék kezdte megvalósítani, s így módon az 1931-es terveket realizálni. Annak ellenére, hogy az 1950-es évek szintén nem kedveztek az objektív történetírásnak a jogtörténet területén sem. Nyilván ezzel is magyarázható Eckhartnak visszafordulása a gazdaságtörténethez. Az 1956-os események kapcsán Eckhart – szinte az egyetlen túlélő a régi polgári kori oktatói gárdából – támadásoknak lett kitéve, a kari tanácsi ülésen szellemtörténettel vádolták.⁹⁴ Ennek részletes feltárása még várat magára. Hirtelen bekövetkező egészségromlása és halála időben mentette meg esetleges további meghurcoltatástól. Személyes tragédiája mellett további gondot okozott a hazai jogtörténetírásnak, hogy tanítványait, illetve követőit – a régi, középkori kifejezéssel élve – szintén konfiniálták. Így Eckhart halálával nemcsak tudományos személyisége hagyott hatalmas űrt maga után, de kiépülő iskolájának az összeomlása hosszú időre stagnálásra kényszerítette – immáron száz év alatt másodszor – a hazai jogtörténeti kutatásokat.

1986-ban lehetőség nyílt tudományos ouvrejének kismértékű restituálására. A jogtörténészek akkori csoportja emléküléssel adózott előtte, amelynek anyagát külön szám-

---

a család idősebb felnőtt korú, a trónörökös kiesése esetére jogosított tagja lett volna a gyám. Ez többek között adott esetben a József nádor ágánál idősebb modenai és toscanai Habsburg-szekundogenitúráknak a corregensséghez való jogosítottságát is jelentette. A tervek szerint az uralkodó még életében alkotott végrendelettel elejét vehette az efféle automatizmusoknak.

⁹⁴ Vargyai: Bírálát (4. j.), 329.

ban jelentette meg a Jogtudományi Közlöny. Egykori híres szemináriumában emléktáblát is avattak tiszteletére. 1989-ben pedig az Akadémia már az egykori akadémiai tagságát rehabilitálta.